

Етнічний парадокс сучасності

Юрія Винничука

Іван Монолатій

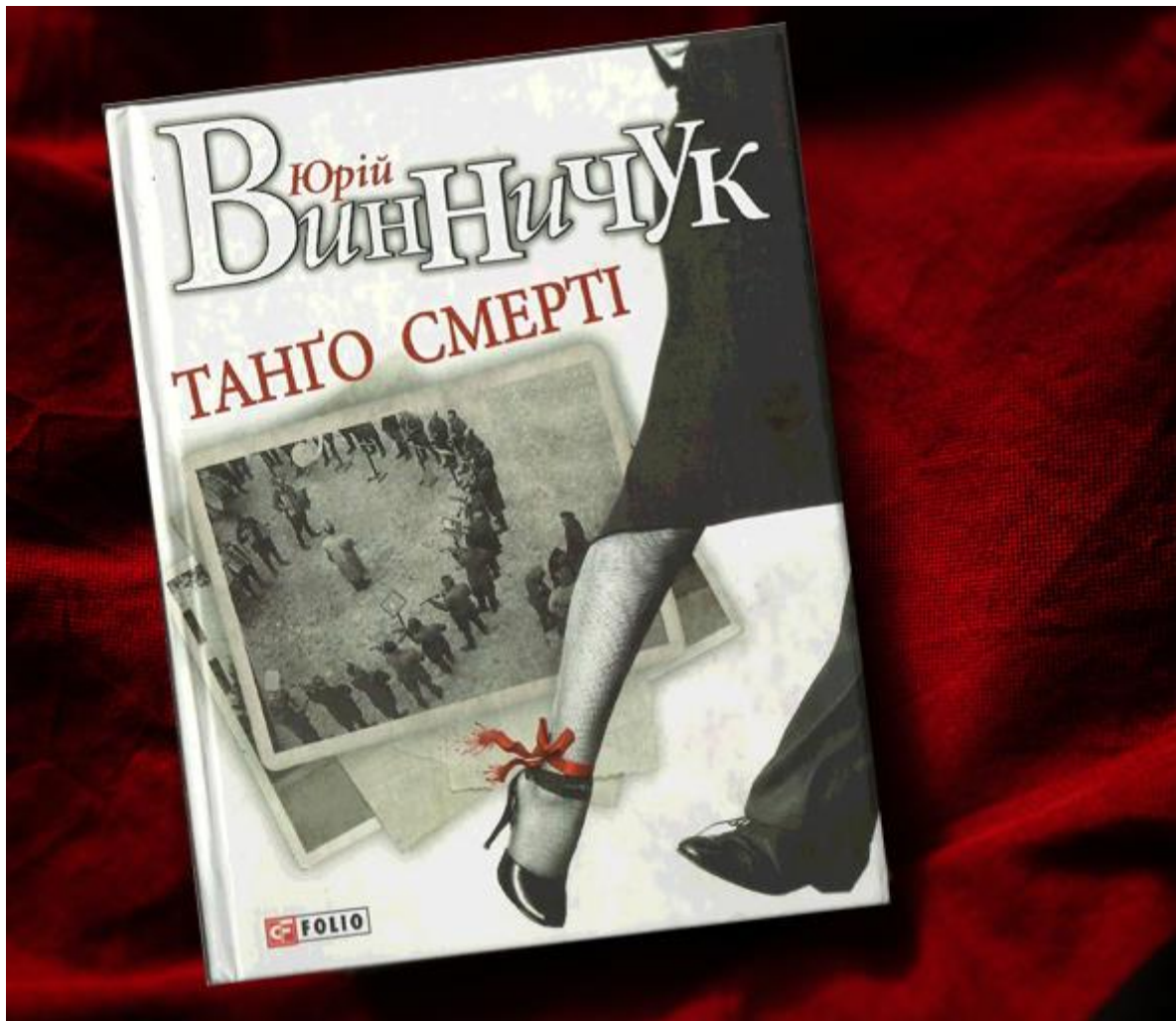
МІЖЕТНІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ ЯК ІНТЕРТЕКСТ

Знакове відкриття постмодернізму – інтертекстуальність – ґрунтується на твердженнях про принципову вичерпаність художньої творчості як такої, на постулатах про «смерть автора», «кінець історії» тощо. Відтак цей феномен літератури, мистецтва та політики засвідчує важливий розрив із концепціями тексту як автономної сутності, відокремленої від ідеології та історії: «Інтертекстуальне читання перетинає міждисциплінарні кордони і кидає виклик уявній святості жанру, показуючи, що всі тексти та ідеї черпають зі схожих ідеологічних джерел» [5, с. 171]. За таких умов будь-який новий текст неодмінно буде лише новою комбінацією вже відомих елементів, його можна реалізувати у формі мозаїки, монтажу, колажу, парафрази і т.д. При цьому інтертекстуальний фон може бути настільки потужним, що часом він здатен поглинати навіть ті сигнали, які автор тексту вважатиме «своїми». Можна твердити, що уже в думках Екклесіяста (1: 9-11) про те, «що було, воно й буде, і що робилося, буде робитись воно, і немає нічого нового під сонцем!.. Буває таке, що про нього говорять:

Дивись, це нове! Та воно вже було від віків, що були перед нами! Нема згадки про перше, а також про наступне, що буде, про них згадки не буде між тими, що будуть потому...» (Пер. І. Огієнка), було закладено філософську ідею інтертекстуального та інтеркультурного тривання у світі. Загалом такий підхід дає змогу розглядати культуру як світ інтертекстуальних взаємин. Таким чином різні форми культури, історії, суспільно-політичних процесів можна розглядати як особливі тексти, які на різних рівнях свого буття та розвитку демонструють інтертекстуальну взаємодію та взаємовпливи. Інтертекстуальність у цьому випадку може декларуватися як інтеркультурність, виявляючи все нові й нові можливі форми співдії/(спів)існування.

Одним із проявів інтеркультурності може бути художнє зображення буття тієї чи тієї суспільної/національної/політичної групи на межі кількох культурно-національних просторів, їх взаємопереплетіння та взаємовпливи. Так у художньому тексті з'являється додатковий вимір – інтеркультурна складова художнього світу цього тексту. Такий теоретичний підхід може, як мені здається, бути надзвичайно продуктивним, зокрема, при дослідженні творчості тих авторів, роботи яких закорінені у різні сфери людського буття, формуючись власне на пограниччі культур, мов, історичних та національних традицій.

Репрезентантом таких нарративних стратегій, як на мене, є сучасний український письменник Юрій Винничук, роман якого в 2012 році відзначили премією «Книга року Бі-Бі-Сі», а текст викликав жваву (хоча не завжди професійну) дискусію з приводу (пере)осмислення драматичних історичних сюжетів на західноукраїнських землях у 1930–1940-х роках, зокрема у Львові.

Зауважу: вихід роману «Танго смерті» вважаю яскравим прикладом запізнитої реакції українського суспільства на виклики етнічного парадоксу сучасності і того стану речей, який західний етнополітолог Роджерс Брюейкер окреслив моделлю «держави, що націоналізується». Відтак Винничукові тексти вже цікаві як такі, бо дають можливість углядіти еволюцію досвіду автора, який не побоявся в умовах травмованого тоталітаризма українського суспільства роз'ятрити живі рани пам'яті про події напередодні і під час Другої світової війни – через (ре)трансляцію окремих сюжетів міжетнічної взаємодії й міжнаціональної комунікації у колективну долю окремо узятого міста та персональну долю – героїв роману.

Не маючи наміру глорифікувати чи критикувати цей задум, стверджую, що знання повсякденності та ментальностей Львова окресленого авторським письмом періоду, безперечно, заслуговує на схвалення. Тому і зацікавленому читачеві, і дослідникові, сказати б, нелінійних ситуацій в літературі буде цікавим стиль Ю. Винничука, оскільки він є, на моє переконання, відлунням багатьох сюжетів міжетнічної взаємодії у досліджуваному хронотопі.

Рефреном до цього є думка одного з героїв твору, що «читаючи рукопис ... не раз ловив себе на дивному і незбагненному до кінця відчутті, раптом в уяві виникали цілком зримі образи ... і його почав манити той дивний світ, який пропав безвісти разом з людьми, що його населяли ... уже їх ніхто не відродить, хоч би і як намагався» (с. 123). Можу цими рядками тільки підтвердити моє перше враження від рецензованої публікації, а оскільки, як зауважує далі герой твору, «...ми, науковці, пов'язані певними умовами і мусимо покладатися на тверді докази» (с. 187), пропоную поглянути на озвучену проблему з позицій як літературознавчих категорій, так і понять сучасної етнополітології. А узявши на озброєння тезу німецького філософа та історика ідей Ганса Блюменберга про те, що «Книги та дійсність давно ворогують між собою» [2, с. 33], спробую побачити реальне та уявне в авторській рецепції особливостей міжетнічної взаємодії, наприклад у Львові, чи ширше – у Галичині.

Безперечно, що найпершим фоном Винничукового письма є історичний контекст, який в силу різних чинників склався у досліджуваному хронотопі. Адже західноукраїнські землі являють собою унікальний поліетнічний регіон з історично складною системою міжетнічних взаємин. Цю територію науковці розглядають передусім як обширну «контактну зону» міжетнічних відносин, розуміючи під цим обмежений простір (місце), де відбувається найактивніша взаємодія між представниками різних етнічних груп і спільнот, а також помітною є різниця в характері міжетнічних взаємовідносин. А що висновки про характер міжетнічних відносин неможливо екстраполювати на територію певного хронотопу загалом, оптимальним тут буде виокремлення всередині контактних зон особливих сфер. Такими місцями, де спостерігалася яскраво виражена етнічна поляризація (збільшення міжетнічного відчуження), й були міста і містечка західноукраїнського регіону. Соціогуманітаристика (як українська, так і зарубіжна) вже обґрунтовано довела, що вивчення цих закономірностей дає можливість встановити низку параметрів, що розкривають характер міжетнічних зв'язків: інтенсивність та специфіку взаємодії етнічних груп; мотиви входження у контакт представників різних етнічних спільнот; ступінь регламентації

міжетнічних відносин інститутами влади; ступінь традиційності чи екстраординарності міжетнічних взаємин; фактори, що впливають на динаміку міжетнічних стосунків; механізм формування етнічних стереотипів тощо.

Відтак не винятком, а радше правилом тут буде орієнтація на можливість «конструювання» у цей контекст окремих міст регіону. Першість тут, поза сумнівом, буде за політичним та ідеологічним центром хронотопу – Львовом, який досі називали «фатальним містом», використовуючи міфологему Яна Пауля Гінрікса. Не беруся переконувати себе і решту зацікавлених у дещо протилежних тональностях, які ще мусимо довести науково, проте зауважу, що, вочевидь, текст Ю. Винничука радше є першим кроком у пошуку своєї (наразі літературної) «львівської» моделі історичної пам'яті, яка ґрунтується, найперше, на постколоніальній критиці («...Львів за оце все відповідальності не несе. Ми були складовою частиною колонії. Колонізатори вирішували все» (с. 128); «Львів прокинувся... місто-невільник» (с. 268) (алюзія до Юрія Андруховича: «Лексикон інтимних міст»). Позаяк суттєвою вадою книжок є та, що «написаний текст проникає на місце дійсності; його функція полягає в тому, аби, зарубрикувавши та зафіксувавши цю дійсність, зробити її зайвою», і «книги роблять людей короткозорими та безвільними; вони замінюють те, що замінити неможливо» [2, с. 33], то цілком зрозуміло, що для решти читачів акценти, які розставив автор, не викликатимуть бажання нових пошуків для з'ясування реалій історичного процесу.

У сучасну добу «збентеженої ідентичності» (Леонідас Донскіс) важливою є артикуляція Ю. Винничука до топосу «травматичних місць», які, як визначає їх німецька дослідниця Аляйда Ассман, «кров'ю вписані в історію переслідування, приниження, поразки та смерті набувають у міфічній, національній та історичній пам'яті визначного статусу» [1, с. 346]. Таким місцем є Янівський концентраційний табір, створений нацистською владою у Львові в жовтні 1941 р. на тогочасній вулиці Янівській і ліквідований у середині листопада 1943 р. Назва ж рецензованого твору є ремінісценцією до оркестру Янівського концтабору, який складався з найкращих львівських музикантів і найчастіше виконував танго. Згідно зі словами одного з героїв книжки, «це танго було створене в Янівському концтаборі під час війни. Мені про це розповідала бабуся. Німці зобов'язали кількох єврейських музикантів створити оркестр і грати різні мелодії приреченим на розстріл. Серед тих мелодій було танго, яке назвали «Тангом смерті» (с. 77).

Як і будь-який художній твір, роман Ю. Винничука не слід ототожнювати з науковою працею, яка містить виключно перевірені

факти, відображені в історичних чи іншого типу джерелах. А що художній твір є передусім продуктом письменницької творчості, у ньому можуть бути присутні елементи вимислу, легенди, перекази або чутки. Оскільки за умов міжтекстової взаємодії літературний твір стає елементом широкого інтертекстуального простору, який охоплює не лише літературні твори, а й позалітературні форми висловлювання, будь-який текст перебуває в різноманітних «діалогічних» відношеннях з іншими текстами, які заповнюють цей простір, і з різними кодами мови, які репрезентовані у цьому просторі. Саме тому світ сучасної культури тлумачиться постмодерними теоретиками (Р. Барт, М. Фуко, У. Еко, Ж. Дерріда) як загальний, всеохопний інтертекст, а окремий текст – як мереживо, зіткане з попередніх текстів. Текст бачиться одночасно і твором, й інтертекстом.

В епіцентрі твору – доля чотирьох іноетнічних друзів, батьки яких (українець Олександр Барбарика, єврей Леопольд Мількер, поляк Броніслав Білевіч, німець Ернест Егер) були бійцями армії УНР і загинули у 1921 р. під Базаром. Як зауважує один з протагоністів роману, «Базар – для кожного з нас залишився чимось мітичним, вояки, що пішли в той трагічний похід, вирости в нашій уяві до величі аргонавтів, які рушили за золотим руном, бо вони теж пішли за золотим руном свободи, але загинули всі до одного за Україну» (с. 15). Як бачимо, у цих рядках є алюзія до міфу про золоте руно і аргонавтів, а тому можемо вважати, що автор розглядає героїв Базару як «нових аргонавтів», а міфічне золоте руно є втіленням ідеї самостійності України. А риторичне питання «...якщо мій тато загинув за Україну, то за що згинули батьки Яся, Вольфа і Йоська?» (с. 17), безпосередньо вибудовує генеральну лінію письменницької оповіді розуміння того, що українські землі (чи окреме місто) були і будуть Батьківщиною не лише для етнічної більшості, але й для рівно- і різностатусних етнонаціональних спільнот.

Саме тому пролог роману актуалізує думку про особливості культури міжетнічної взаємодії: «Четверо молодих чоловіків сидять у схроні ... Моляться не разом, а кожен окремо, і молитви їхні різними мовами» (с. 4). Сповідування її принципів є одним із необхідних шляхів досягнення прийнятної та коректної інтеракційності в суспільстві, якщо міжетнічну інтеграцію обрано як стратегію цієї взаємодії. А що в умовах чітко вираженої етнічної сегментації, характерної для західноукраїнських земель, етнопсихологічна дистанція була природною даниною реаліям поліетнічності, то визначальною передумовою для «корисності» співіснування «іншостей» була толерантність етнофорів.

У романі знаходимо непоодинокі приклади міжнаціональної комунікації, які акумулюють досвід інших, «чужих», текстів. З-поміж таких сюжетів зауважую замальовки повсякденного життя галицького міста, зокрема особливості ведення у ньому етнічного бізнесу. «Місто міняло своє обличчя упродовж дня до невпізнання. ... жидівки пропонували гарячі смажені каштани ... коли проходили повз якісь українські товариства, то, погано володіючи українською мовою, своїми вигуками викликали в покупців регіт... Любили ми бігати на Ринок і дивитися на гуцулів в чорних капелюхах, обв'язаних крайками... Бойки з довгими вусами і обов'язково вигнутою файкою в зубах...» (с. 42, 43, 44). А що цей фрагмент відсилає нас до твору Леопольда фон Захер-Мазоха «Жіночі образки з Галичини» (який змальований з реального світу торговиці у Коломиї), то його інтертекстуальне «перетікання» маємо в описі львівських торгів: «Кракідали – це справжнє царство жидівське, тут можна побачити і вбраних на європейський манір поважних пань та панів, і бородатих гуситів з довгими пейсами в чорних атлясових халатах і капелюхах, і засмальцьованих жидівок ... так само на базарах Стамбула, Танжера, Маракеша чи Каїра, можна і навіть треба торгуватися... Поруч із гендлярями жидівськими сновигають українці й поляки, панує постійний рух, а в повітрі бринить гучна какофонія звуків» (с. 48). Як бачимо, автор за допомогою лише кількох штрихів відтворив культурно-історичний палімпсест, де за окремими зовнішніми рисами проглядалися минуле і сучасне етнофорів.

Ще одна екстраполяція особливостей ведення етнічного бізнесу – комунікативні прийоми, які використовували етнофори для підкреслення привабливості «свого» товару: «...Я ледве-м зіпсованого коропа не купила. Питаю перекупки, чи він бодай ще живий, а та мені відказує: «Йой, пані, я сама не знаю, чи жива в такі тяжкі часи, то звідки маю знати, чи та риба жива?» ... – Я їй по-жидівському і вона мені по-жидівському, і все одно бреше в живі очі» (с. 36–37). Подібні прийоми використали Карл Еміль Француз у творі «Ярмарковий день у Барнові» і Йозеф Рот у романі «Фальшива вага».

Як показує Винничуковий текст, взаємини етнофорів на індивідуальному рівні (буденний рівень культури міжетнічної взаємодії), як і спілкування етнофорів з числа двох чи більше спільнот – природний наслідок поліетнічності західноукраїнських земель. Це створювало об'єктивні підстави для функціонування етноконтактного простору, в якому домінували сусідські настрої й взаємна толерантність. «Наші матері ... зазнайомилися у десятую річницю Базару ... всі четверо були львів'янками ... хутко заприятелювали ... мали ми аж три Різдва і три Великодні – католицький, греко-католицький і жидівський – і залюбки гостювали одні в одних...» (с.

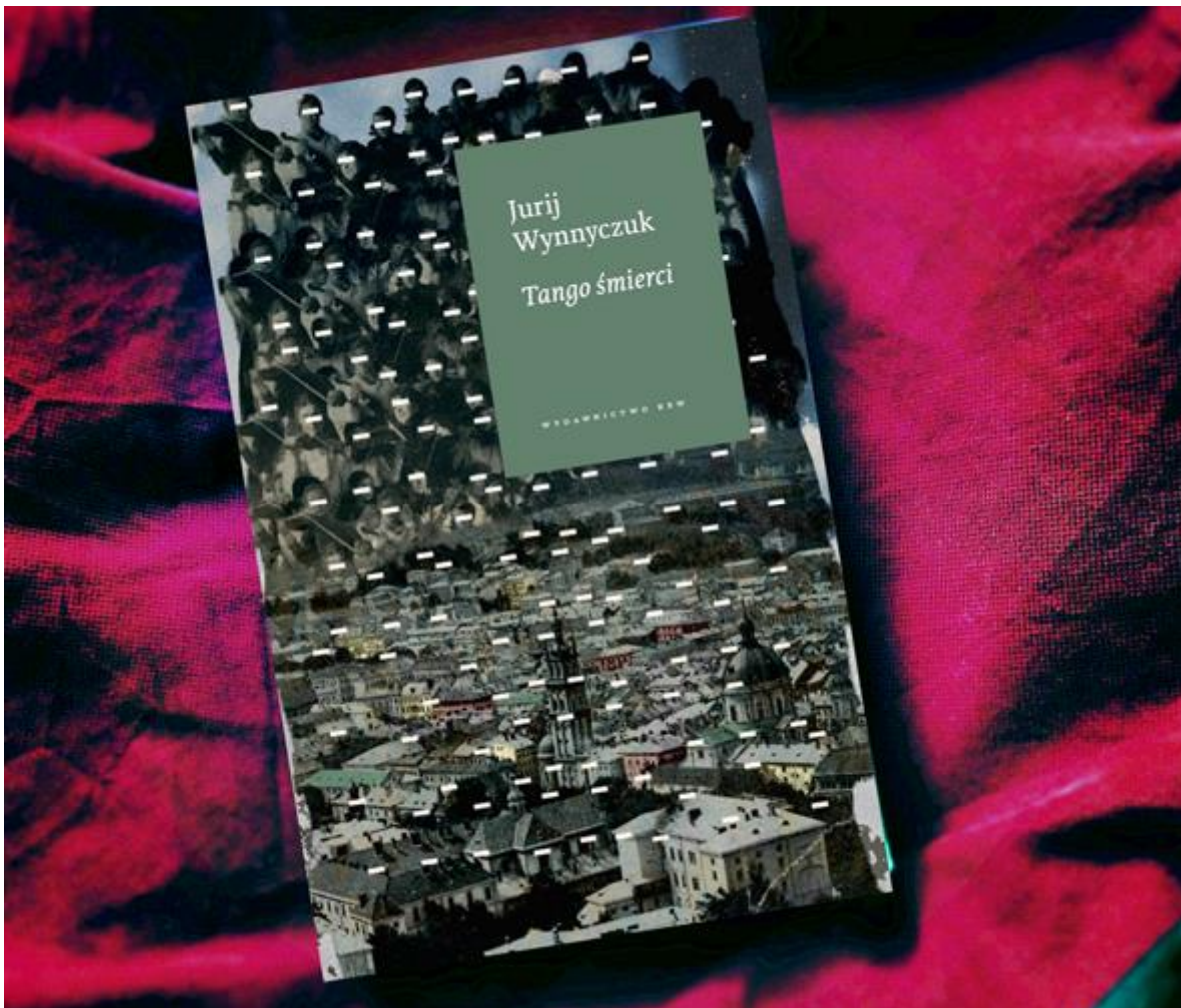
17); «Колядували ми на трьох мовах...» (с. 19); «Мама складала ... гробкові віршики трьома мовами – українською, польською і німецькою, залежно від замовлення, а коли треба було вдатися до їдиш, то тут на допомогу приходила Голда, і вони вже разом римували» (с. 55). Тут автор, констатує вагомість міжетнічної взаємодії на індивідуальному рівні та зіставляючи її значущість з груповими інтеракціями, опосередковано доводить відому тезу Володимира Старосольського про те, що толерантність є властивою тим спільнотам, між якими немає «колізії інтересів», натомість абсолютно непридатна, коли у гру входить «національний інтерес».

Терпимість щодо «чужих» нерідко виявлялася на індивідуальному рівні, а масова культура їх взаємодії позначалася похідними нонконформізму, однак важливою сюжетною лінією роману є бажання асиміляції з рівностатусною етнонаціональною спільнотою: «Рута була вихрещеною, ба навіть зукраїнізованою жидівкою, а її тато працював в українському часописі і писав статті на історичні теми, в яких щиро вболівав за наш бідний, нещасний, задрипаний нарід» (с. 94). Вважаю цю ідею ремінісценцією до повісті Андрія Чайковського «Малолітній».

В іншому сюжетному зрізі (події у Львові кінця 1980-х – початку 1990-х років) знаходимо констатацію стану етнічної самотності, який, незважаючи на відомі перипетії історичного характеру (Друга світова війна, Голокост), визначив домінуючий характер співбуття «чужих» на індивідуальному, а почасти й груповому рівнях. «Не, жиби я любила жидів, що то – то не, але тих, наших жидів із Замарстинова любила-м. Бігме любила-м. І що? Чи не забрала я доньку Хани до себе? Чи не сховала її? Жила в мене, як в Бозі за пазухою, годувала її, прала за нею, як за рідною пильнувала, книжки їй носила, аби ся не нудила. А вона поїхала до Палестини і хоч би мені панораму Єрусалима прислала! Альбо оливкову гілку, аби я могла покропити нею мого Штефця, коли він прийде п'яний. О – вдячність, не? Я би, може, за той час, жи її ховала, могла з десятків підсвинків вигодувати! Шалаї, чуєте, теж жидів у себе ховали, то ті їм дали ота-а-акий вузлик золота. То вони хату си нову збудували, а їхні жиди виїхали, а тепер щороку присилають на свята листівки. І то є пуредні люди, не? Але нічо, я за ніч не шкодую, на тамтім світі мені сторицею віддасться, на небі мені вже давно тепле місце приготували» (с. 63–64). Цей уривок роману вважаю доказом того, що ідеальним для збереження власного «я» було й підсвідоме зарахування етнофорами сусідів-«чужих» до «своїх» (формула «близьких і далеких сусідів» Шимона Редліха). А що відсутність контактів поміж «сусідами», «німота» їх стосунків зумовлюють збереження компромісу «пасивного» типу, то в умовах безликого соціального порядку байдужість «інших» віддаляє, при цьому не

скорочуючи етнопсихологічної дистанції між «ми»- і «вони»-інтересами.

Боротьбою за дефіцитні ресурси (у нашому випадку – житло) окреслює загалом негативне сприйняття вселення «чужих», проведене більшовицькою владою: «... щодо комуняків я не була така добра, не, як вони, поселилися в тих хатах, звідки вивезли людей на Сибір, то нехай знають, жи на чужих кістках забави не буде» (с. 63). А той факт, що ціннісні структури етнічних груп характеризуються лише стійкістю і консервативністю, формуючи етнічні поведінкові стереотипи, які передаються з покоління в покоління, а зміни цих структур протікають досить повільно, діяльність «інших» сприймається через призму власної ціннісної структури, внаслідок чого навіть адекватні дії етнофорів у конкретній ситуації «чужі» сприймають негативно та вороже.

Значущим у письмі Ю. Винничука є уведення ним у текст різних засобів пригадування (факти, дати загальновідомого порядку, які не потребують доведення), це, зокрема, дає змогу зрозуміти, які змісти та значення припускає згадуване минуле: «У поліцію українців не

брали...» (с. 11); «Українців і жидів не беруть на державну роботу, доки не перейдуть у католицизм» (с. 217); «Багато речей ... пропало, щось забрали німці, щось – визволителі, а щось і сусіди...» (с. 51); «...ми з тобою вчинимо атентат. ... підірвемо якогось польського міністра» (с. 69) (натяк на замах ОУН на Броніслава Перацького у 1934 р.).

Осібнo в авторському письмі присутнє й сучасне, сказати б, цілком слушно «розтиражоване» розуміння етимології окремих самоназв етнонацій в Галичині (зокрема євреїв): «...це в 1939-му, коли прийшли визволителі, то наказали нам називати себе євреями. Але «єврей» було образливе слово для кожного жида. ... Назвати когось євреєм – то було однаково, що назвати прибудуою, покидьком, нікчемою. Але після того, як німці винищили жидів, у Львові поселилися самі євреї» (с. 107).

Цікавими, не позбавленими історичної логіки, є окремі стилістичні прийоми: «... рипучі сходи ... о, вони скільки бачили на своєму віку, їх топтали німецькі солдати, шукаючи євреїв, їх топтали чекісти, вистежуючи підпілля, а потім ... сходи співчутливо стогнали, і схлипували, і кашляли...» (с. 98). Такі тексти можуть мислитися і як частина політичної історії, і як травматичний досвід, і як частина сімейної історії.

У цьому ж контексті важливим є уведення в роман прислів'їв із забарвленням національно-історичного характеру: «Свій до свого по своє» (с. 120); «Вісім, як скло, товариство лягло» (с. 273); «Войсько польське на роверах єще моцне, як хулера!» (с. 239). Одночасно текст містить парафрази, парадокси та оксюмори: «... кожен свідомий українець мусить за своє життя посадити дерево, народити п'ятеро дітей і убити ворога» (с. 197); «Жид, який грає на бандурі, все одно, що гуцул, який бринькає на балалайці» (с. 80); «... старий галицький єврей – це така ж дивовижа, як і динозавр, його вже не можна побачити живцем, його можна тільки викопати» (с. 99); «...однією з характерних рис справжнього львів'янина – не важить: українця, поляка чи жида – була його вишукана скнарість, яку навіть зажерливістю назвати не випадає, бо та скнарість була доведена до якогось високохудожнього абсурду...» (с. 346).

Роман Ю. Винничука є яскравим прикладом того, як «суспільства пам'ятають» (Пол Коннертон) і як через спогади «уявляють самі себе» (Ян Ассман). Як видно із сучасних досліджень, саме пам'ять є маркером темпорального горизонту [1, с. 12]. Зокрема, комунікативна пам'ять передає історичний досвід у межах індивідуальних біографій (згадаймо протагоністів «Танґа смерті») за допомогою живих спогадів, безпосереднього досвіду і усної оповіді. У книжці тривкою є

конфліктна українсько-польська взаємодія, пов'язана з нелегальним характером діяльності українських націоналістичних організацій у міжвоєнному Львові: «Пам'ятайте, якби хтось влип і його арештували, на допитах за жодну ціну не відповідати польською мовою. Тільки по-українському! Щоб як вас лупцювали, мордували, катували – ані слова мовою загарбника!» (с. 200); «Ти якою мовою відповідаєш, скурвий сину? Га? Ти де живеш? У Польщі? То говори по-польському, бо розвалю тобі голову! України тобі захтілося? Знаєш, де Україна? Під гаєм долина – в сраці Україна!» (с. 212). Хоча, задля справедливості, зауважмо й приклад можливої українсько-польської взаємодії у діалогах героїв твору: «Ти збираєшся боронити Львів разом із поляками? / - Це мій Львів також» (с. 226).

Взірцями накопичувальної пам'яті трактую й цитати з окремих документів, датованих вереснем 1939 р., достовірність змісту яких не можемо сьогодні встановити з упевненістю: 1) «Ця війна – боротьба за дві зовсім різні концепції Європи, демократичну та імперіалістичну, котру породив тоталітаризм... Пліч-о-пліч з жовніром-поляком стоїть жовнір-єврей, а поруч нього жовнір-українець. Усіх їх еднає та сама думка і те саме почуття: перемогти спільного ворога» («Wiek Nowy, 10 вересня») (с. 238); 2) «Німці витрачають багато зусиль, намагаючись зіткнути в бою два братні народи – українців і поляків. Застерігаємо вас, українці, перед новими підступами тевтонів, одвічних ворогів слов'янського племені. / Щоденно разом з бомбами, що сіють смерть і руїни, розкидають вони листівки, якими підбурюють вас проти польської армії. Українці! Німці бомбардують і грабують наші і ваші села, господарства і маєтки. Вбивають наших і ваших жінок та дітей, нищать церкви і костели. Помстимося разом за наші спільні кривди, борімося пліч-о-пліч» («Dziennik Polski», 18 вересня) (с. 245). Йдеться тут, вочевидь, про офіційні відозви і прокламації, спрямовані на пошук компромісу поміж різностатусними етнонаціональними спільнотами за наявності зовнішнього чинника – загрози мілітарного втручання у суверенний державний організм (окупацію Західної України у вересні 1939 р., початок Другої світової війни).

Не забуває автор використовувати й загальнолітературні сюжети – алузії до творів світової й української літератури, які вже стали «класичними»: «Гетто мало таку ж властивість, як і шагренева шкіра...» (с. 50) (О. де Бальзак); «На Західному фронті нічого не відбувається» (с. 243) (Е. М. Ремарк); «... людина носить у собі ангела, не ангела-охоронця, а ангела, який стогне, ув'язнений у сутінках душі кожного з нас...» (М. Еліаде; К. Р. Сафон) (с. 145); «Ніколи не беріть до рук книгу, в якій заходить сонце, бо то може бути ваше сонце» (с. 151), «Сонце зайшло і не сказало, чи повернеться» (с. 268) (В. Гюго); «... потяг-привид – це оця книгозбірня, де стелажі – вагони, що

первозять безліч давно померлих авторів...» (с. 171) (У. Еко; К. Р. Сафон); «В очах мені буде горіти полум'яна звитяга, а з вуст лунатиме «Не пора, не пора нам ляху, москалеві служити!» (с. 69) (І. Франко).

Як окремих інтертекстуальний простір у романі Ю. Винничука містяться біблійні глокалізми (термін Ігоря Набитовича), які є «другим відлунням», резонатором, який посилює у свідомості автора і читача повторний відгомін Біблії, дозволяє побачити глибинний зміст і справжню сутність Святого Письма у все нових теологічних, філософських, ідейно-естетичних, культурологічних ракурсах у поезії, художній прозі, драмі: «Господь творив світ за допомогою слова» (с. 79); «Нам заборонено вживати в їжу кров» (с. 81); «... скоро настане такий час, що ти ще будеш заздрити тим, хто помер, а найбільше тим, хто не народився» (с. 85); «І в Біблії пишеться, що Господь творив світ словом. Слово одних до небес піднімає, а других до землі прибиває. Бійтеся лихих слів, сказаних про вас» (с. 174).

Поза сумнівом, епілог роману «Танго смерті» – трагічний. Але якщо в загальній архітектоніці тексту йдеться про трагедію львівських євреїв, яка розпочалася влітку 1941 р. масовими погромами, важливим тут буде, власне, авторське розуміння участі «своїх» у вбивстві «чужих». Адже, послуговуючись висновками українського вченого Максима Гона про варіативність ролей під час здійснення злочинів проти людства, що «будь-яка позиція очевидців – їхня бездіяльність, прилучення до злочинців чи допомога переслідуваним і знищуваним є не тільки віддзеркаленням індивідуальності чи підтримки групою одного із суб'єктів геноциду, а й збільшує або навпаки мінімізує шанси жертв на порятунок» [4, с. 129], визначальними тут будуть, щонайменше, два сюжети, змальовані Ю. Винничуком.

Власне кажучи, автора у цьому сегменті його твору розглядаю як носія певної інформації, «індивіда всередині культурної спільноти» [1, с. 14], того, хто накопичує пам'ять про ці жахливі сторінки нашої історії і (ре)трансляє до сучасного українського суспільства: «... неподалік стояли есесівці і сміялися, і сміявся натовп, зиркаючи на німців, щоб не пропустити чергової хвилі сміху та вчасно підхопити його, бо сміх той зближав їх, вивищував над оцим жидівським кодром, над цією наволоччю, що колись так гонувалася, а нині повзає по землі ..., цей сміх їх робив рівними з хоробрими готами і давав індульгенцію на виживання, бо якщо ти не сміявся, то відразу опинявся потойбіч, серед оцих чорних плюскв з пейсами і без, і не місце тобі було серед представників цивілізованої Європи» (с. 86). Алюзією до сумнозвісних «Днів Петлюри» (25 липня 1941 р.), коли нацистська пропаганда вдало використала факт знищення енкаведистами у тюрмах українців, але представила це діянням «жидо-комуни», вважаю такий уривок: «...цілі

зграї вуличного шумовиння кинулося до шляхетної праці – лупцювати жидів, били усі – і українці, й поляки – били, бо мусили бити, бо мусили вилити свою лють до більшовиків, відплатити комусь за свої страждання, за свої муки, за смерть своїх рідних, а що преса за німецькою вказівкою підказала, хто саме винен у більшовицьких злочинах, то тепер це скидалося ледь не на святий обов'язок» (с. 343).

Не маючи наміру аналізувати окремі сюжети Винничукового твору про відкриття злочинів радянських каральних органів, зокрема у сумнозвісній тюрмі на Лонцького (с. 334–338), чи переказувати сюжети про Катастрофу львівських євреїв – гетто і концтабір (с. 350–352, 355–358), керуючись теорією Аляйди Ассман, що «місце пам'яті вважається ... святим місцем, яке освячене присутністю мертвих» [1, с. 343], думаю, що практика актуалізації спогадів про певний хронотоп, переплетена в авторській уяві з «чужими» текстами, гарантуватиме позбавлення сучасних українців небезпеки самоізоляції та національного самозахоплення, а також можливість пережити шок, щоби по-справжньому перетворити власне минуле на майбутнє.

-
1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті; пер. з нім. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
 2. Блюменберг Г. Світ як книга; пер. з нім. – К. : Лібра, 2005. – 544 с.
 3. Винничук Ю. П. Танго смерті: роман. – Харків : Фоліо, 2013. – 379 с.
 4. Гон М. Геноциди першої половини ХХ століття : порівняльний аналіз. Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів . – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 180 с.
 5. Кліпінґер Д. Інтертекстуальність (intertextuality) // Енциклопедія постмодернізму [За ред. Чарлза Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора]; Пер. з англ. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – С. 171–172.

12.06.2018